

a párját keresnök, a Pyreneusok csúcsain és a volgai síkságokon túl, talán épen Meseországig kell barangolnunk, oda, ahova a beszédes és méltán bámuló tisztelet Brassait már életében át és fölvitte.

Ez önmaga mértéke szerint végtelenül szerény, de az utókor, a mi megítélésünk szerint mesébe illő nagy férfiúnak — fény nevére, áldás dicső emlékére!

Dr. Csüry Bálint tanár beszéde a Magyar Tudományos Akadémia nevében.

E gyászévforduló alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi kegyeletét tolmácsolom a tudományok fölkent papjának, Brassai Sámuelnek nagy emléke iránt, ki 1837-től kezdve hatvan évig, egy emberöltőn keresztül volt munkás tagja, dísze és oszlopa.

A csodák századának méltán nevezhetjük a magyar szellem történetében a XIX. századot. Ennek a nagy szellemektől vemhes, csodálatos századnak is egyik nem utolsó csodája volt Brassai Sámuel. Élete, hatalmas szellemi tehetsége, életműve egyaránt a nagyság arányaival lep meg bennünket. „Tíz nyelvet tudott, tíz tudományt művelt, tíz évtizedet élt“, mondja róla első életírója, a személyes jóbarát és tanítvány. Mint gyermek már élt, mikor Csokonai még a földön járt, kortársa volt Kölcseynek és Kazinczynek s közöttünk még számosan élnek, akik őt személyében látták és hallották. Ifjúkorában, mint új könyvet olvashatta Berzsenyi költeményeit és a Mondolatot, agg korában még olvashatta Herczeg Ferenc első regényeit s halála után csak két évvel jelent meg Ady Endre első verskötetete.

Amilyen csoda volt matuzsálemi élete, olyan meglepők tehetségének és tudásának arányai is. „Az utolsó polihisztor“, állapítja meg róla a köztudat. Enciklopédikus tudását egyfelől neveltetése körülményei magyarázzák. Törekvő szelleme nem nyervén rendszeres irányítást, az autódidaxis útjára volt kényszerítve. Brassai a legnagyobb magyar autodidakta. „Nem arra vagyok én büszke, hogy sokat tudok — mondta egy beszélgetés alkalmával — hanem arra, hogy amit tudok, a magam erejéből szereztem meg“. Ennek a maga erejéből szerzett óriási tudásnak végső forrása olthatatlan tudányszomja. „Soha se tudtam valami sokat — mondá moso-

lyogva egy alkalommal, — de mindig vágytam tudni“. Neki a tudomány nem kenyérkereset, hanem lényéből fakadó lelki szükséglet volt, mely folytonos kielégülést keresett az igazság megtalálásában.

Enciklopédikus tudásának másik magyarázata maga elé tűzött élethivatása. A tanítói, nevelői pálya, melyen működött, már maga rákényszerítette erre. De Brassai nemcsak a katedrán, előszóval volt tanító, hanem széles körökben elterjedt *Vasárnapi Ujság*-jával egész Erdélynek nevelője és tanítója volt. Maga elé tűzött nemzetnevelő feladata a legkülönbözőbb tudományszakokban való elmélyedésre készítette.

A tudományos érdeklődésnek ez a rendjén túl mēnő szétcsapongása nála kisebb tehetséget bizonyára a felszínesség vagy a csekély fajsúlyú termékenység veszedelmébe sodort volna. Brassai őstehetségére nézve azonban nem vált végzetessé az enciklopédikus tudás. Életművének sokoldalúsága dacára is a tőle művelt tudományszakoknak csaknem mindenikében úttörő munkát végzett, egyesekben pedig maradandót tudott alkotni. Úttörő volt legelsőben is a *didaktika terén*. Mintaszerű matematikai tankönyvei nagyon hasznos szolgálatot tettek a maguk korában; *A módszerről* írt munkájának elveit átvette az élet; *Okszerű vezérében* pedig olyan módszertani elvet hirdet, mellyel korát is megelőzte. Mint *természettudóst* a külföld is elismerte és méltányolta. *Nemzetgazdasági* téren igen hasznos úttörő munka volt a maga idejében a *Bankismeret* című könyve. Mindvégig kedvenc két tudománya azonban a *filozófia* és a *nyelvészet* volt. *Logikáját* 1858-ban az akadémia, mint az akkori évkörben megjelent filozófiai munkák legjobbját koszorúzta meg. Esztétikai, zeneművészeti tanulmányai, bírálati eredeti felfogásról és írójuk finom művészi érzékéről tanuskodnak. Legnagyobb mégis mint nyelvtudós volt. E téren különösen mondattani vizsgálatai tűnnek ki. Amit *A magyar mondat* című, akadémiai nagyjutalommal kitüntetett munkájában a mondat lélektani alkatáról, a mondatrészekről, a szórendről és a mondathangsúlyról mond, még sokat fogja foglalkoztatni a nyelvtudományt. Kevesen hatoltak úgy be a magyar mondat lelkébe, mint az élő nyelv alapján Brassai behatolt. A nyelvművelés terén az idegenszerűségek ellen, a nyelvtisztaság érdekében indított harca teszi emlékezetessé. Ő volt az idegenszerűségek elleni öntudatos küzdelem megindítója.

E sokszerűnek látszó életmű, mely mégis egy egységes szellem hatalmas vetülete, kellően átkutatva, minden részletében érté-

kelve ma sincsen. Brassai eszmevilágának bizonyára nem egy gondolata fog még a homályból kikelni, kutató lelkeket megtermékenyíteni.

Mikor a Magyar Tud. Akadémia ünnepi hódolatát tolmácsolom egykori tagjának nagy emlékezte iránt, tisztelettel hajlok meg unitárius testvéreink előtt, kik ebben a könnyen felejtő, mostoha korszakban oly felemelő példáját mutatják a nagy ősök emléke iránt való munkás és élő kegyeletnek.

Dr. Tulogdy János tanár beszéde a Királyi Magyar Természettudományi Társulat nevében :

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat képviselőjében beszélek sírod előtt Brassai Sámuel, a Társulat hűséges tagja és munkatársa, a stientia amabilis egyik magyar úttörője, a legnagyobb magyar polihistor sirja előtt.

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat megdicsőülése alkalmával az Endlicher által tiszteletre elnevezett Brassaiactinophylla-ból kötött koszorúval fejezte ki kegyeletét Irántad.

Most, haláloed 30 éves évfordulóján az idő múlásával növekvő kegyelettel áldoz a Társulat emlékednek.

Nem helyez koszorút a sírodra, hiszen Erdély földjének minden helyéről, hol fűvészkedtél, virágot kellene hozni sírodra, hogy méltón kifejezhesse háláját Irántad; hanem nevedre alapítványt tesz a kolozsvári unitárius kollégiumnál, melyből a növénytanban jó előmenetelt tanusított, vagy növényteni pályamunkával kitünt tanulóknak jutalmazni.

Unitárius ifjak, hasson át titeket a Brassai szelleme! Érezzétek meg, ha a botanikus kert fái alatt sétáltok, hogy Brassairól, a régi botanikus kert első munkásáról, susognak a levelek, éreztétek meg, ha Erdély vadvirágos rétjeit, bérceit járjátok, hogy Brassai porai által megszentelt föld virágai mosolyognak rátok. Unitárius ifjak, legyen nektek buzdítás a Társulat által tett alapítvány, hogy ápoljátok a nagy Brassai szellemét, hogy akadjon ifjú, aki az Ó nyomdokaiba lépjen.

Brassai Sámuel, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat áldja halott poraidat, áldja élő emlékedet, mely mindenkor fényes csillagként fog ragyogni a magyar természettudományok egén Erdély vadvirágos rétjei, gyopáros bércei felett.

*Dr. Tavaszy Sándor, a ref. theol. fakultás igazgatótanárának beszéde
az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében:*

Az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében állok meg a Brassai Sámuel porrészei felett s hálával, mélységes tisztelettel és kegyeletes emlékezéssel idézem az ő kiváltságos nagy lelke Géniuszát!

A tudomány és az írásművészet egyforma joggal követel részt a Brassai nagy személyiségének szóló ünnepségből, mert Brassai Sámuel egyformán nagy úgy a tudományos, mint a művészi elmélyülésben, mert Brassai Sámuel valóban úgy a tudományok művészenek, mint a művészetek tudósának nevezhető.

Brassai Sámuel az ő nagy barátjával Bod Péterrel együtt az utolsó nagy alakja annak az enciklopédikus tudományos műveltségnek, amelynek az erdélyi fejedelemség dicsőséges korában épen Erdély volt, az itt élő nagy európai tudósok révén, egész Európa nézve a tűzhelye. Brassai kulturhistóriai jelentősége azonban abban van, hogy ennek a nagyszerű tudományos fellendülésnek nemcsak egyik utolsó, hanem egyszersmind egészen modern képviselője.

Ma már tul van a tudományos irodalmi ítélkezés azon, hogy Brassai Sámuelben csupán polihiszfort lásson. Aki az ő nagy átfogó tudásra törő szelleme belső hajtóerőit meg tudja látni és fel tudja ismerni, az előtt egészen világos, hogy Brassait a tudományok minden területén való kutatásban nem a tudományos kíváncsiszkodás vezette, hanem azoknak az intuitive felismert nagy és mérész vonalaknak a követése, amelyek a világmegértés végső, létesítő körvonalai. Brassai legjobb dolgozatai és írásművei arról tanuskodnak, hogy bármennyire is közelhajolt az induktive felkutatott jelenségekhez, azonban sohasem állott meg és sohasem hagyta részletismereteit atomizáltan szétszórva, hanem szakadatlan viaskodással szimmetrikus, művészi egységben kívánta azokat felépíteni. Brassai megállás nélkül új és új ösvényeket tör a tudományok titkainak őserdejében, de mindig azzal a forró vágyakozással, hogy határozott és öntudatos terv szerint rendezett, kozmikus egészképen birtokolja az egyszer bejárt nagy kiterjedésű területet. Ez a magyarázata annak, hogy nagyszámú dolgozatai mindenike át meg át van szöve a legkülönbözőbb tudományok területéről vett ismeretek szálaival. *Valóban! Brassai nem volt szaktudós a tudományok egyik ágazatában sem, mert Brassai egész lelki alkatánál fogva a tudományok művésze volt.*